

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Szerkesztette
Jancsó András – Darabos Ádám

Rerum novarum 130

Tanulmányok az első szociális
enciklikáról

Rerum novarum 130
Tanulmányok az első szociális enciklikáról

Rerum novarum 130

Tanulmányok az első szociális enciklikáról

Szerkesztő

Jancsó András – Darabos Ádám

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2023

Szerzők:
Baritz Laura Sarolta OP
Beran Ferenc
Botos Máté
Darabos Ádám
Hörcher Ferenc
Jancsó András
Mike Károly
Sepsi Enikő
Strausz Péter
Tóth Krisztina
Tóth Tihamér
Ujházi Lóránd
Zachar Péter Krisztián

Szakmai lektorok:
Ujházi Lóránd
Gájer László

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu
Felelős szerkesztő: Kamarás-Vida Krisztina
Olvasószerkesztő: Bruckner Nóra
Korrektor: Tomka Eszter
Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős szerkesztő: Orgován Katalin vezérigazgató

ISBN 978-615-6598-91-2 (nyomtatott)
ISBN 978-615-6598-92-9 (elektronikus PDF) | ISBN 978-615-6598-93-6 (ePub)

© A szerkesztők, 2023
© A szerzők, 2023
© A kiadó, 2023
Minden jog védve.

Tartalom

Jancsó András – Darabos Ádám: Előszó – egy 130 éves pápai dokumentum jelentősége	7
Tóth Krisztina: A <i>Rerum novarum</i> megszületésének történeti kontextusa	15
Beran Ferenc: XIII. Leó pápa <i>Rerum novarum</i> kezdetű szociális enciklikájának jelentősége és üzenete	31
Baritz Sarolta Laura OP: <i>Rerum novarum</i> – üzenet a jelen társadalmának	43
Botos Máté: A korporatív rendszer és a <i>Rerum novarum</i> – viták és tévhitek	59
Zachar Péter Krisztián: A <i>Rerum novarum</i> és a jezsuita szolidarizmus iskolája	89
Mike Károly: Emberi természet és magántulajdon – a <i>Rerum novarum</i> természetjogi érvelése	105
Hörcher Ferenc: A szubszidiaritás elve a katolikus társadalmi tanításban és kialakulásának eszmetörténeti előzményei	117
Strausz Péter : <i>Quadragesimo anno</i> – a <i>Rerum novarum</i> enciklika továbbgondolása	135
Tóth Tihamér: Piac és verseny a katolikus társadalmi tanítás fényében – Ferenc pápa megnyilatkozásai	145
Sepsi Enikő: Simone Weil a munkáskérdésről a <i>Rerum novarum</i> tükrében	167
Ujházi Lóránd: A Szentszék és az Egyesült Nemzetek Szervezetének kapcsolata – a békeépítés sajátos dimenziói	179

Vákát

Előszó – egy 130 éves pápai dokumentum jelentősége

1. Bevezetés

2021. szeptember 21-én a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpontjának újonnan alapított Vallás és Társadalom Kutatóintézete tudományos konferenciával ünnepelte a *Rerum novarum* enciklika 130. évfordulóját. E sorok szerzői, akik az új intézet kutatói és a konferencia szervezői, szerint a tudományos konferenciákról szóló „hagyományos” beszámolók ritkán izgalmasak. Az előadások rövid, egymás utáni mechanikus ismertetése sokszor mesterkéltné és vontatott. Bizonyos esetekben amúgy is hiányzik a témák közötti szoros kapcsolat, ami narratíva nélküli összefoglalót eredményez. Arról nem is beszélve, hogy számos, a résztvevők számára nyilvánvaló szempontot nem könnyű érzékelteni: Milyen volt a helyszín? És a hangulat? Hogyan tartotta az előadó az előadását? Milyen volt a dinamikája? Hogyan érezte magát a közönség? Mik voltak a reakciók? Őszintén szólva, még ha az összefoglaló szerzője rendelkezik is költői képességekkel (ami nem jellemző), akkor is nagyon nehéz átadni ezeket a finom, mégis oly fontos és a komoly érdeklődést meghatározó részleteket.

A fenti érveket figyelembe véve egy másik megoldást szeretnénk ajánlani a nem hagyományos előszóban. Először is, bevezetésképpen, néhány lényeges megállapítást teszünk a *Rerum novarum*-ról. Másodszer az enciklika örökségét és jelenlegi aktualitását mutatjuk be. Harmadszor pedig, talán kissé provokatív módon, a bűn fogalmának a konferencián és a *Rerum novarum*-ban észlelhető hiányát emeljük ki. Végezetül szeretnénk felhívni a figyelmet a konferencián tárgyalt alapvető keresztény társadalmi kérdésekre.

¹ Tudományos segédmunkatársak, Nemzeti Közzolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Vallás és Társadalom Kutatóintézet.

2. Megújuló hagyomány

XIII. Leó pápa a 19. század nagy problémáját, a munkáskérdés fontosságát felismerve adta ki az első szociális körlevelet, ezzel megnyitva a keresztény szociális tanítás nagy jelentőségű dokumentumainak sorát. Az enciklika lényegi fordulatot jelentett a munkáskérdés egyházi megközelítésében. Nagy érdeme, hogy egyértelműen rögzíti a magántulajdon védelmének fontosságát, az egyház feladatát, valamint az állam, a munkaadók és a munkavállalók legfőbb kötelességeit a szociális kérdés megoldásában és a közjó előmozdításában. Ezzel megteremtette annak hagyományát, hogy az egyháznak van véleménye és felelőssége a szociális és társadalomerkölcsi kérdésekben. Sőt, az enciklika a keresztény politizálás alapvetéseként is fontos dokumentum.

A *Rerum novarum* kapcsán visszatérő állítás, hogy a katolikus egyház megkésett a munkáskérdésre való reagálással. Tény, hogy Karl Marx már több mint húsz évvel az enciklika 1891-es megjelenése előtt kiadta *A tőke* első kötetét. A szegénység és a munkások helyzetének szocialista értelmezése így valóban megelőzte az egyház tanítóhivatali megnyilatkozását. Ugyanakkor az érem másik oldalát is megvizsgálva azt láthatjuk, hogy bár a *Rerum novarum* valóban újszerű mint pápai megnyilatkozás és első a szociális enciklikák sorában, mégsem előzmények nélküli.

A szegények segítése már az őskeresztény kortól kezdve az egyház életének szerves részét képezte. Erről tanúskodik, hogy a 4. században Nagy Konstantin császár is rendeletben erősítette meg az egyház ilyen jellegű tevékenységét. (A konferencia megnyitóján erre utalt Ft. Écsy Gábor, a Katolikus Karitászigazgatója is.) Tehát XIII. Leó pápa enciklikája részben beágyazódik az egyház krisztusi tanításán nyugvó mindennapi praxisába. Ugyanakkor, ahogy arra XVI. Benedek pápa a 2005-ben kiadott *Deus caritas est* kezdetű enciklikájában rávilágított, „[a]z egyházi szeretet-tevékenységgel szemben a 19. század óta feltűnt egy kifogás, melyet főként a marxista gondolkodás nagyon nyomatékosan kibontakoztatott, és így szól: A szegényeknek nem szeretetszolgálatra, hanem igazságosságra van szükségük” (XVI. Benedek pápa 2005: 26). Benedek pápa látta ennek az érvelésnek a hamisságát, de elismeri, hogy az igazságtartalommal is bír. Sőt, úgy véli, hogy az „Egyház képviselői lassan vették észre, hogy a társadalom igazságos struktúrájára vonatkozó kérdés új módon vetődik föl” (XVI. Benedek pápa 2005: 27).

Ugyanakkor szintén az érem másik oldalához tartozik – amire ugyancsak felhívta a figyelmet XVI. Benedek pápa –, hogy közvetlenül a *Rerum novarumot*

megelőzően voltak a században olyan katolikus személyek, akik felismerve az idők jeleit új megoldásokat sürgették. De nemcsak sürgették, hanem tevékeny cselekvőként részt is vettek a szociális és munkáskérdés megoldásában. Kiemelendő közülük Wilhelm Emmanuel von Ketteler mainzi püspök, aki elsőként alapított katolikus munkásegyletet 1843-ban és foglalkozott – Marx *A tőke* című művét megelőzve – a munkásság szociális helyzetével több prédikációjában, valamint az 1864-ben megjelent *A munkások kérdése és a kereszténység* című írásában.

Azt látjuk tehát, hogy a *Rerum novarum* egy jelentős gyakorlati hagyományból nő ki, de elméleti szinten is ott vannak azok a katolikusok, akik az egyházon belül már az enciklika megjelenése előtt megfogalmazzák az új idők új problémáit és az azokra adott újszerű válaszokat. XIII. Leó pápa körlevele azonban maga is egy hagyományt teremt, amelyet az egyház azóta szüntelenül próbál újraértelmezni. Ezt a folyamatot indította el 1931-ben – a *Rerum novarum* 40. évfordulóján – XI. Pius pápa *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikája, amelyben reflektált a XIII. Leó kora óta bekövetkező változásokra. Ez nem csupán egy emlékezés volt, hanem aktualizálta is az egyház szociális tanítását. Gondoljunk csak a szubszidiaritás elvének meghirdetésére, amely a kereszténydemokrata politizálás alapvetéseként a mai napig meghatározza az egész Európai Unió működését.

Ezt a sort folytatta tíz évvel később XII. Pius, aki a világháború borzalmi közepette rádióüzenetben elmélkedett a *Rerum novarum* aktualitásairól és fogalmazta meg, hogy „[a] sérthetetlen emberi jogok védelme és az emberi kötelességek teljesítésének megkönnyítése minden közhatalom alapvető feladata”² (XII. Pius pápa 1941). A 70. évfordulón, 1961-ben a II. Vatikáni Zsinatot összehívó XXIII. János pápa adta ki a *Mater et magistra* című enciklikáját, amelyben több új szempontot is felvetett az egyház szociális tanítása kapcsán. Ilyen például a mezőgazdasági munka méltóságának a hangsúlyozása vagy a korát megelőzve olyan környezet-, illetve teremtésvédelmi álláspontoknak is tekinthető javaslatok tétele, amelyek az árvízvédelmet, a gazdatársadalom önfejlesztését és a vidék fejlesztését sürgetik. 1971-ben az azóta szentté avatott VI. Pál pápa az *Octogesima adveniens* kezdetű apostoli levelében aktualizálta a *Rerum novarum* hagyományát és foglalkozott a 20. század máig ható társadalmi és szociális problémáival, úgymint az urbanizáció, a környezetvédelem, a fiatalok és szegények helyzete a városokban vagy a vendégmunkások helyzete.

² Az idézet a szerzők fordítása.

Mindemellett pedig a katolikusok politikában betöltött szerepét illetően is fontos dokumentumként tekinthetünk erre a levélre, hiszen külön foglalkozott korunk eszméáramlataival.

Így jutunk el a 100. évfordulóhoz és a második évezred küszöbéhez. 1991-ben adta ki Szent II. János Pál pápa a *Centesimus annus* című enciklikáját, amelyben a hidegháború bukása után cáfolta a marxizmus ideológiáját és elítélt minden diktatórikus rendszert. Úgy fogalmazott, hogy „Leó pápa valójában – politikai, gazdasági és szociális vonatkozásban egyaránt – előre látta a »szocializmus« által előirányzott társadalomszervezés negatív következményeit, mely akkor még egyfajta társadalomelméletként és többé-kevésbé szervezett mozgalomként jelentkezett” (II. János Pál pápa 1991: 12). A 21. századba lépve pedig megjelent *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, amely mintegy keretbe foglalja a *Rerum novarum* óta eltelt időszak hagyományát. Erre utalt XVI. Benedek pápa is a már említett enciklikájában, amikor azt írta, hogy „az Egyház szociális tanítása alapvető útmutatássá lett, mely az Egyház határain messze túl is mutatja az irányt. A kibontakozó fejlődés láttán ezen iránymutatásról dialogizálnia kell mindazokkal, akik az emberért és a világért komolyan aggódnak” (XVI. Benedek pápa 2005: 27).

A hagyomány gazdagságát és fejlődését most egy apró részleten keresztül akarjuk megvilágítani. *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma* száz év távlatából már önálló fejezetet szentel „a bűn drámájának”. Itt megkülönböztetésre kerül a személyes és a társadalmi bűn, valamint megfogalmazásra kerül a „bűn struktúráinak” tanítása is, amelyek mintegy a bűn következményeképp jönnek létre. De honnan indul az egyház szociális és társadalmi tanítása ebben a kérdésben? Mit tanít nekünk a bűnről a *Rerum novarum*?

3. A bűn dilemmája

A konferencia során szembetűnő volt a bűn jelenségének figyelmen kívül hagyása. Sőt, úgy látszott, hogy a *Rerum novarum* gyakorlati vonatkozásainak tárgyalásánál a mögöttes logika az, hogy az emberi természet jó, és ha képesek volnánk betartani a „nagy szabályokat” (a katolikus egyház tanítása, „szeresd Istent és felebarátaidat”, szolidaritás), akkor minden rendben lenne, vagy legalábbis jobb lenne. A problémát az okozza, hogy nem egyértelmű, hogy az emberi természet jó, továbbá az, hogy nagyon úgy tűnik, nem tudunk eleget tenni a „nagy szabályoknak”. Az egyéneknek sem sikerül, nemhogy a társadalmi

csoporthoz vagy a nemzeteknek.³ Ebből kifolyólag olyan, mintha a kudarc lehetősége fel sem merülne, sőt, annak legfőbb oka, a bűnre való örökös hajlam is feledésbe borul. Az előadókkal szemben nem fogalmazható meg olyan kritika, hogy ezt nem vették figyelembe. Miért? Mert, ahogyan alább is látható lesz, a *Rerum novarum* nem a bűn kérdéséről szól. Mégis fontos volna, hogy a társadalmi tanítás megfogalmazása során a bűnös társadalmi valóságot is szem előtt tartsuk, ne csak – a valóban kimunkált, szükséges és értékes – elérendő „nagy szabályokat”.

Először is fontos tisztázni, hogy a „bűn” kifejezés csak néhányszor fordul elő a *Rerum novarum*-ban.⁴ Ebben a tekintetben érdemes megfontolni azt a gondolatot, amelyben az enciklika a bűn következményeit írja le: „az egyéb földi bajoknak sem lesz soha végük, mert a bajok a bűn kemény és nehéz következményei, s mint ilyeneket kell túrnunk őket, és ez az embert szükségképpen élete végéig elkíséri” (XIII. Leó pápa 1891: 14). Hogy világos legyen a kontextus, ez az idézet azoknak a csoportoknak (véltetően a szocialistáknak) szól, akik hazug ígéreteket tettek az embereknek, mondván például, hogy az emberi élet minden baja és gondja számúzza lesz. Erre nézve az enciklika hangsúlyozta annak fontosságát, hogy a világot olyannak lássuk, amilyen valójában, és – legalább ebben a tekintetben – egyfajta realista vagy antiutópista álláspontot képvisel. Az egyik probléma abból következik, hogy ezek az érvek szinte mindig a másik tábornak szólnak. Jogos és helyes kiemelni, hogy a szocializmus hazug ígéretei nem hoznak megváltást. De vajon a katolikus társadalmi tanítás esetében ez nem ugyanolyan igaz? Ráadásul ezt az érvelést alaposabban szemügyre véve kiderül, hogy a bűn következményeivel, például a szenvedéssel és a megpróbáltatásokkal foglalkozik, nem magával a bűnnel, illetve annak a társadalmi tanításra gyakorolt hatásaival.

A bűn fogalmához kapcsolódó másik téma is a szocialistákkal és az általuk javasolt megoldásokkal szemben körvonalazódott. Miközben a pápai dokumentum a szocialista eszmék ellen kíván fellépni, egyúttal bűnt is tulajdonít a szocializmus híveinek. Például azt állítja, hogy „a szocialisták a szülők gondviselését mellőzve az állam gondviselését sürgetik, a természetjog ellen vétnek azzal,

³ Ehhez kiindulópontot jelent a híres amerikai protestáns lelkész, Reinhold Niebuhr *Moral Man and Immoral Society* című műve.

⁴ A pontos szám a fordítás nyelvtől függ. Míg az angolban csak kétszer fordul elő (mivel például a „crime” vagy a „violate” kvázi szinonimaként használható), addig a magyarban (főnévként) nyolcszor szerepel a szövegben.

hogy megbontják a családi szervezetet” (XIII. Leó pápa 1891: 11). A természetjog ellen való cselekvést bűnként lehetne kezelni, akárcsak azt, hogy a szocialisták a szegény ember gazdagok iránti irigységét használják fel politikai céljaik elérése érdekében. Bár a szocializmus nem szerepel konkrétan az alábbi részben, a megfogalmazást és a szöveggörnyezetet figyelembe véve úgy tűnik, hogy a pápa itt is a szocialistákra utal: „Veszélyes a vállalkozásunk, mert zavartkeltő és család emberek könnyen kihasználhatják a helyes álláspont kifogatására és a tömegek lázítására” (XIII. Leó pápa 1891: 1).

A fent említett két példán kívül néhány, a bűn fogalmához többé-kevésbé kapcsolódó gyakorlati gondolatot is találunk a szövegben, például azt, hogy bűnnek számít, ha valaki bért csal el, vagy ha az élet megőrzése ellen cselekszik. Ezenfelül a közigazgatásnak gondoskodnia kell a munkásosztályok jólétéről, hogy ne sérüljön az „igazságosság törvénye”, és olyan munkakörülményeket kell biztosítani, amelyek nem veszélyeztetik az erkölcsöket (például azt kell sugallnia, hogy a gyárakban, a műhelyekben nem szabad a nemeket keverni). Összefoglalva: bár a „bűn” kifejezés szórványosan megjelenik a szövegben, hiányzik annak következetes kidolgozása és a társadalmi kérdésekkel kapcsolatos relevanciája.

Nyilvánvalóan nem kell minden pápai enciklikának foglalkoznia a bűn témájával vagy szisztematikusan elemeznie azt. Viszont az kérdés, hogy gondot jelent-e, hogy a *Rerum novarum* nem veszi figyelembe az ember bűnre való hajlamának súlyosságát, amikor megpróbál válaszokat adni a társadalmi problémákra. Hadd idézzünk csak két passzust a *Rerum novarum*-ból a munkáskérdés megoldására vonatkozóan. Az egyik így szól:

„Különös gonddal kell megerősíteni a tagokat a téveszmék és az erkölcsi romlás különféle veszedelmei ellen, buzdítani kell őket az istentiszteleteken való részvételre és az ájtatosság gyakorlására, különösen az Egyházi ünnepek megtartására. Tanulja meg a munkás és a munkaadó közös anyánkat, az Egyházat becsülni és szeretni, parancsait követni, szentségeivel élni, amelyeket Isten eszközüll adott bűneink lemosására és a tökéletes lelki élet megalapozására” (XIII. Leó pápa 1891: 42).

A másik pedig így, a gőg bűnére való utalással, de anélkül, hogy annak lehetséges következményeire összpontosítana:

„Mert az áhított megoldást leginkább a szeretet bőséges kiáradásától várhatjuk, annak a keresztény szeretetnek kiáradásától, amely az evangélium minden mást magában foglaló fő törvénye, mely a mások javáért mindig kész feláldozni magát, mely a világ magabizása és féktelen önszeretete ellen a legbiztosabb ellenszer” (XIII. Leó pápa 1891: 45).

Kérdés persze, hogy valaki komolyan veszi-e még ezeket az üzeneteket. Ha igen, és az illető ennek megfelelően kezdi élni az életét, már az első napon biztosan szembesülni fog azzal a problémával, amelyet Szent Pál így írt le: „Tudjuk, hogy a törvény lelki, magam azonban testi vagyok, és a bűn rabja. Azt sem tudom, mit teszek, hiszen nem azt teszem, amit szeretnék, hanem amit gyűlölök” (Róm 7,14–15). Mintha ezzel az aspektussal nemigen foglalkozna a *Rerum novarum*, ha pedig igen, akkor is kiosztja azt a szocialistáknak.

Összefoglalva mindezt, nem vonjuk kétségbe a *Rerum novarum* lelki, elméleti mélységét és gyakorlati összetettségét – erről tanúskodnak jelen kötet kiváló szerzőinek (akiknek ezúton is hálásan köszönjük munkájukat) tanulmányai is. Sőt, ahogyan céloztunk rá, a későbbi katolikus gondolkodás kifejezetten utalt a bűn következményeire. Mégis, ahogyan azt a konferencián tapasztaltuk, egyes kérdések – más, hasonlóan fontos kérdések mellett – néha háttérbe szorulnak. Csak emlékeztetni szeretnénk olvasóinkat, hogy ha valaki a katolikus szociális tanítást követi, akkor tisztában kell lennie saját emberi korlátaival (ami nem mentség a tétlenségre), és nem szabad a mennyországot a földön elképzelnie.

Felhasznált irodalom

- II. János Pál pápa (1991): *Centesimus annus*. Online: www.vatican.va/content/john-paul-ii/hu/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html
- XII. Pius pápa (1941): *The Individual Right Cannot in Any Way Be Suppressed*. Online: www.ibiblio.org/pha/policy/1941/1941-06-01a.html
- XIII. Leó pápa (1891): *Rerum novarum*. Online: www.vatican.va/content/leo-xiii/hu/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html
- XVI. Benedek pápa (2005): *Deus caritas est*. Online: www.vatican.va/content/benedict-xvi/hu/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est.html

Vákát

A *Rerum novarum* megszületésének történeti kontextusa²

1. Bevezetés

A 19. században a technika és a tudomány számottevő fejlődése következtében felgyorsult és jelentős méreteket öltött az iparosodás. Ehhez társult a szabad piacgazdaságot hirdető gazdasági liberalizmus, amely sokrétű társadalmi-politikai problémát hozott felszínre. Az urbanizáció és a munkásság kizsákmányolása korábban nem tapasztalt intenzitással zajlott, ami fokozta a társadalmi egyenlőtlenségeket. A liberális kapitalizmus belső ellentmondásaira kereste a választ a szociológia, a jog, az államelmélet és a közgazdaságtan területén a katolikus egyház is. Ahogy a témával foglalkozó Gergely Jenő látta: nem pusztán a szocialisták és az ateista, egyházellenes marxista szocializmus által felvetett megoldások ellenében történt mindez, hanem egy saját belső logikára épülő útkeresés is kezdődött katolikus részről az alapvető evangéliumi üzenetre támaszkodva (GERGELY 1998: 827–828).

Kik és milyen háttérrel vettek részt ebben az útkeresésben? Milyen szempontból foglalkoztak szociális kérdésekkel a katolikusok a *Rerum novarum* megjelenése előtt a 19. században? Ez mennyiben és hogyan járult hozzá a 2021-ben 130 éves enciklika kiadásához? E kérdéseket járom körül szintetizáló tanulmányomban a korábbi szakirodalom eredményeire támaszkodva, kiemelve egy-egy fontosabb gondolkodót, trendet, tézist, rámutatva ezek összefonódásaira.³

¹ Levéltári delegátus, Vatikáni Magyar Levéltári Kirendeltség.

² A tanulmány az MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport keretében készült, a 2021. szeptember 21-én a Nemzeti Közszoigalati Egyetemen a *Rerum novarum* 130 konferencián elhangzott előadás némileg kibővített változata.

³ A téma és a hozzá kapcsolódó összes szakirodalom teljes körű áttekintése meghaladná e tanulmány kereteit, ezért vállalkozom csak a szociális mozgalom egy-egy jelentősebb gondolkodója főbb elképzeléseinek a bemutatására. A kérdés iránt bővebben érdeklődő olvasó számos további szakirodalmat talál a bibliográfiában.

2. A szociális mozgalom katolikus gyökerei

A szociális mozgalom katolikus gyökereit Németországban, pontosabban a Német Szövetségben (1815–1866) kell keresni, ahová az ipari forradalom némi késéssel érkezett meg, az 1850–1870-es években. Azonban a népesség jelentős növekedése miatt (1780-ban még csak 21 millió, 1850-ben már 35 millió, 1875-ben pedig 43 millió ember élt itt) a pauperizmus jóval korábban jelentkezett, ugyanis az ilyen mértékű népességszaporulattal az agrár- és korai ipari termelés nem tudott lépést tartani (ADRIÁNYI 1995: 168). A kérdés megoldását nehezítette, hogy az 1871-ben megalakult császári Német Birodalom más-más vallási és kulturális hagyománnyal rendelkező, eltérő gazdasági fejlettségű területeket egyesített (NÉMETH 2011: 71). Vallási téren a protestantizmus élvezett széles körű autonómiát, míg a katolikus egyház az oktatás-művelődés intézményeinek ellenőrzéséért kultúrharcot vívott az állammal. Ennek során létrehozta önálló egyesületekkel, érdekvédelmi szervezetekkel bíró szubkultúráját, amelynek politikai képviselője is létesült a munkáskérdés megoldását szintén zászlajára tűző Centrumpártban (NÉMETH 2011: 72). E törésvonalak mentén erősödtek fel a munkások helyzetének javítására tett katolikus erőfeszítések.

Az első német katolikusok, akik felvetették a szociális kérdéssel történő foglalkozás szükségességét a 19. század elején, Adam Heinrich Müller közgazdász és politikus, a gazdasági romanticizmus előfutára, valamint Franz von Baader orvos és filozófus voltak. Müller 1808-ban drezdai előadásában követelte a munkások megbecsülését egy olyan társadalmi rendben, ahol a munka és a tőke egyensúlyban állnak egymással. Baader úgy vélte, hogy a szociális kérdést nem lehet kizárólag jótékonykodással megoldani, és a megújult rendi társadalomban a munkásságnak érdekképviselőre van szüksége. Franz Joseph Buß jogász, katolikus politikus pedig 1837-ben a badeni parlamentben a munkásokat védő törvényeket sürgetett. A liberalizmus térhódítása miatt azonban ezek az elképzelések nem realizálódtak (ADRIÁNYI 1995: 168–169).

A következő jelentős mérföldkő a német szociális mozgalmak történetében 1863, amikor Ferdinand Lassalle zsidó származású jogász és politikus Lipcsében megalakította az Általános Német Munkásegyletet (Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein), amely több mint tíz évvel később, 1875-ben egyesült a Szociáldemokrata Munkáspárttal (ADRIÁNYI 1995: 169). A szervezet fő célja az általános, egyenlő, közvetlen választójog kivívása, valamint az állam demokratizálása volt. Ezek a kor liberális törekvéseivel egyeztek, azonban képviselőik a demokrácia érvényesülését merőben másként képzelték el: a szabadságjogok

elvi biztosítása mellett az állam jelentős gazdasági szerepvállalásával kívánták megvalósítani. Abból indultak ki, hogy a vállalkozók célja a profit maximalizálása érdekében a munkások bérének minimális szinten tartása, ezzel szemben az államnak támogatnia kell a munkahelyek szabad társulásait és a termelőszövetkezetek megalapítását. Ez garantálná a jövedelmek igazságosabb elosztását. Lassalle törekvése állásfoglalásra készítette a német katolikus egyházat is (NÉMETH 2011: 73).

E téren Wilhelm Emmanuel von Ketteler lett a német katolikusok szócsöve, akit 1844-ben szenteltek pappá (WALLACE 1966: 183) és 1850-ben neveztek ki mainzi püspökké. Elképzelései a munkáskérdésről a *Rerum novarum*ban is megjelennek. XIII. Leó még perugiai püspökként francia nyelven tanulmányozta írásait, és később egy helyütt „nagy elődjeként” jellemezte.⁴ Ketteler már az 1848-as frankfurti első katolikus nagygyűlésen, ún. Katholikentagon – ahol az említett Buß is felszólalt – beszédet mondott a társadalmat sújtó szegénységről.⁵ Ugyanebben az évben a mainzi székesegyházban hat adventi prédikációt tartott, amelyekben a Szentírásból kiindulva, arra reflektálva fogalmazta meg adventi üzenetét, iránymutatását a közösség életének alakítására vonatkozóan, kiterjesztve azt a katolikus egyházra és a világra is (O'MALLEY 2008: 65). Az első kettőben a javak egyenlő és igazságos elosztásáról beszélt, a magántulajdon szükségessége és közösségi rendeltetése mellett foglalva állást. A harmadikban az emberek szabadságáról volt szó, az önzés ellenében az istengyermekség szabadságát középpontba állítva. A negyedik prédikációban a társadalmi igazságtalanságról, az ötödikben a családról, a közösségről és az államról értekezett, míg az utolsó a szülői, baráti, tanári tekintélyről és a példaképek iránti tiszteletről szólt (BIRHER 2018: 29). Beszédeiben a szociális kérdést elsősorban a tulajdon használatának összefüggésében vizsgálta, annak erkölcsi oldaláról, Aquinói Szent Tamás filozófiája nyomán (SZABÓ–GYORGYEVICS 2017: 34). Összességében – ahogy O'Malley látja – Ketteler életrajzírói egyetértenek abban, hogy bár e prédikációk nem tartalmaznak kifejezetten eredeti gondolatokat teológiailag, szociológiailag, politikailag és filozófiailag, ezek jelentették a katolikus egyház részéről az első egységes választ a növekvő társadalmi krízisre. Azaz az elérhető elméleti tanítást a mainzi püspök foglalta először össze, és az ő beszédei adták a koherens, egységes álláspont alapját (O'MALLEY 2008: 66–67).

⁴ Vö. MUELLER 1984: 70; EISSRICH 2017: 11.

⁵ Vö. SZÉKELY 2007: 210; MICH 2004: 6.

1864-ben publikálta *A munkások kérdése és a kereszténység* [*Die Arbeiterfrage und das Christentum*] című művét, amelyben azt állította, hogy csak a kereszténység kínál eszközöket a munkásosztály helyzetének javításához. Ezek közé tartoznak nemcsak a keresztény szeretetszolgálat hagyományos formái, a munkaképtelen munkások intézményes segítése, a keresztény családeszmény megerősítése és a kereszténység tanainak érvényesítése, hanem a munkások egyesületekbe (kézműves- és legényegyletekbe), valamint ún. „productiv társulatokba” tömörülésének támogatása is. Az utóbbiak Ketteler elképzelése szerint olyan termelői közösségek, amelyekben a tagok, így a munkások nemcsak munkabérből, hanem az üzleti nyereség osztalékában is részesülhetnek (KETTELER 1864: 74–113; SZABÓ–GYORGYEVICS 2017: 35; TÓTH 2021).

Ketteler és Lassalle nézetei sok ponton találkoztak, a liberalizmusellenesség csak az egyik volt ezek közül. A püspök egyetértett a politikussal abban, hogy a korlátlan kapitalizmusnak utat kell engednie egy olyan társadalomnak, amelyben a munkavállalók is részesednek a nyereségből. Mint láthattuk, szövetkezeti társulatok megalakítását is fontosnak tartotta, azonban felfogása az állam szerepéről eltért Lassalle-étól: a magántulajdon szentségét hangsúlyozva elutasította, hogy a gazdagokat adóztatással kényszerítsék a munkásszövetkezetek támogatására. A megoldást inkább a munkások és munkaadók keresztény lelkiületében és abban látta, ha a gazdag tőkésök önkéntes alapon segítik a munkások érdekképviseleti szerveződését (WALKER 1967: 50). Maga is jelentős összeget áldozott szövetkezetek alapítására. Bár kezdetben az államot ezek anyagi támogatásába sem szerette volna bevonni, 1869-ben a fuldai püspökkari konferencián elmondott beszédében már egyértelműen állást foglalt annak beavatkozási és segélyezési kötelezettsége mellett. Azon a véleményen volt, hogy az államnak – a tőkés kizsákmányolással szemben – megfelelő szociálpolitikai eszközökkel, törvényhozással és társadalmi felelősségvállalással kell a munkássághoz viszonyulnia (SZABÓ–GYORGYEVICS 2017: 35). Például be kell tiltania a gyermekmunkát, szabályoznia a munkaidőt és bezáratnia az egészségre ártalmas munkahelyeket.⁶

Mindemellett Ketteler meg volt róla győződve – és ez szintén jelentős eltérés Lassalle nézeteihez képest –, hogy az állam önmagában képtelen a szociális kérdést rendezni, szükség van tehát az erkölcsi normákra, az egyházra és intézményrendszerére, amely az emberben Isten képését látja, és amely az emberi

⁶ Vö. SZÉKELY 2007: 211; BIRHER 2018: 31; ADRIÁNYI 1995: 170.

méltóság alapja és a társadalmi problémák megoldásának sarokköve (BIRHER 2018: 30). E gondolatok a *Rerum novarum*ban is visszaköszönnek. 1869-ben Ketteler kifejtette a munkásosztály szakszervezeti sztrájkolási jogát is, püspöktársainak pedig hét pontból álló programot vázolt fel, amelyben megfogalmazta például, hogy a munkások kapjanak saját lelki vezetőt, illetve hogy minden egyházmegyében legyen egy munkáskérdéssel foglalkozó központi iroda (ADRIÁNYI 1995: 170). Egyértelművé tette az egyház politikában történő aktív részvételének szükségességét is: az 1871-ben megalakult német Centrumpárt képviselője lett, amely a szociális kérdést hivatalosan is zászlajára tűzte (BIRHER 2018: 33).

Ketteler bizalmas munkatársa volt Christoph Moufang mainzi teológiai tanár, akit IX. Pius pápa kinevezett az I. Vatikáni Zsinat konzultorának, és mint ilyen négy zsinati dekrétumtervezet kidolgozásában is részt vett. A szociális kérdéstről adott szakvéleményében elítélte azoknak a kormányoknak a politikáját, amelyek kizárólag az államnak követeltek minden jogot ezen a téren, megfosztva az egyházat a rászorulóknak segítségének lehetőségétől. Ugyanakkor nem zárta ki, hogy az egyház mellett az állam is tevékenyen szerepet vállaljon a szociális kérdés megoldásában. Úgy vélte, meg kell értetni a hívekkel, hogy ha az egyház el is ítéli a kommunizmus és a szocializmus tévedéseit, a védtelenek kizsákmányolásával sem ért egyet. Moufang ennek kapcsán két dekrétumtervezetet is kidolgozott: az egyikben az egyház társadalmi kérdésben elfoglalt álláspontját fejtette ki, valamint hangsúlyozta a megfelelő szociális törvényhozás és munkásegységek felállításának szükségességét, a másikban pedig az egyházi karitást helyezte a középpontba. Gondolatait a *Decretum de pauperum operariorumque sublevanda miseria* című dokumentumba építették bele, amelynek általános ülésen történő tárgyalására a zsinaton már nem került sor (több idézettel az eredeti forrásokból lásd: PETRUZZI 1984: 124–131; lásd még: ADRIÁNYI 1995: 171; LASALA 2012). A szocializmussal való szembehelyezkedést és a munkáskérdéssel kapcsolatos katolikus tanítás megfogalmazását egy fiatal svájci püspök, Gaspard Mermillod is kérte a *Postulatum de Socialismo* című beadványában, amelyet rajta kívül még tizenöt püspök írt alá (LASALA 2012: 492; GRANDERATH 1890: 860).⁷ Ekkor azonban nem született iránymutatás a szociális kérdés katolikus

⁷ A dokumentum 1870. március 11-én kelt. Első sorában („Inter gravissima huius aetatis mala eminent Socialismus”) a szocializmust úgy jellemezték, mint amely a kor legsúlyosabb bajai közül is kiemelkedik.

szellemben történő megoldására nézve, ugyanis a pápa a zsinatot Róma 1870-es szárd–piemonti megszállása miatt felfüggesztette (GRANDERATH 1890: 497–500).

Mermillod ekkor hebroni címzetes püspök volt, aki beszédeiben a társadalmi szolidaritásra hívta fel a figyelmet, mert akárcsak Ketteler, úgy látta, hogy a katolikus egyház erkölcsi kötelessége a szociális kérdéssel történő foglalkozás. 1868. február 23-ai sainte-clotilde-i beszédében, amelyet a fiatal munkásokhoz intézett, is ezt hangsúlyozta:

„A munkásosztály ezen mozgalma a hegyekből lezúduló áradatnak tűnik, amely lerombolhat mindent, ami az útjába kerül, és romokat hagyhat a völgyeinkben. De a katolikus egyházé az a megtiszteltetés, hogy ezen erők elébe menjen, találkozzon velük, gátakat emeljen nekik, mederbe terelje a szilaj hullámokat, és bőséges, termékeny folyóvá alakítsa őket a 19. században.” (MERMILLOD 1868: 25; WALLACE 1966: 257)⁸

A felsőbb köröknek pedig közre kell működniük ebben, mivel ha ellen akarnak állni az áradatnak, az el fogja őket sodorni. A keresztény igazság fényében tanulmányozniuk kell a munkáskérdést, az alsóbb osztályoknak jó példát kell mutatniuk. A püspök szerint „[a]kinek a hivatása, hogy vezessen, annak nem szabad hamis ösvényeken járnia” (GIESSWEIN 1913: 77). A szociális kérdésben elfoglalt álláspontja hozzájárulhatott, hogy a XIII. Leó pápa által Franz von Kuefstein gróf javaslatára a téma vizsgálatára Rómában felállított kör, a Circolo dei studi sociali ed economiche tagja lett. Ez az akkor regnáló pápa által az egyház hivatalos filozófiájává emelt tomizmus fényében – amelynek célja a hit és a tudás összeegyeztetése, illetve utóbbinak az előbbi megerősítésére történő használata volt – tanulmányozta a munka természetét, a tulajdon és társadalom kérdését (WALLACE 1966: 262–263; PAULHUS 1980: 67–68). Ebbe a körbe tartozott és vele együtt gondolkodott Matteo Liberatore jezsuita atya is, aki a *Rerum novarum* első vázlatát formába öntötte.⁹

Olaszországban IX. Pius pápa non expeditje – amely megtiltotta a katolikusoknak, hogy részt vegyenek a pápai területet elbitorló olasz állam közéletében – megakadályozta a katolikusokat, hogy politikai nyomást gyakoroljanak a reform érdekében. A katolikus társadalom megosztott volt: az intranzigensek elutasítottak minden kompromisszumot a királlyal, a tranzigensek ellenben épp a királyságot tekintették az új társadalom alapjának, ami megakadályozta

⁸ Az idézetek a szerző fordításai.

⁹ Vö. MISNER 1991: 444.

a hatékony fellépést (WALLACE 1966: 260–261). Ugyanakkor a kör megalapítása azt mutatja, hogy a pápa fontosnak tartotta a kérdést. Enciklikáiban 1891-ig mindössze e tévtanok és az egyház tanításának szembeállításáig, a kommunizmus, illetve szocializmus elítéléséig jutott,¹⁰ nem kínált fel intézményes katolikus megoldást a szociális kérdésre (RICCARDI 1997: 14). Mermillod 1883-ban tért vissza Svájcba, amikor a pápa Genf és Lausanne püspökévé nevezte ki (RIES 2017: 277). Később az említett Kuefstein gróffal együtt az 1884-ben megalakuló Fribourg-i Unió oszlopos tagja lett (PAULHUS 1980).

Kuefstein gróf Karl von Vogelsang köréhez tartozott (RIES 2017: 278), aki Porosz-Sziléziában született, de 1864-ben áttelepült Ausztriába, Bécsbe, 1872-től pedig Pozsonyban élt. Itt a *Der Katholik*,¹¹ majd a *Das Vaterland* című lapot szerkesztette, illetve 1879-től a keresztény szociális reformelképzeléseket publikáló *Österreichische Monatsschrift für Gesellschaftswissenschaft und Volkswirtschaft* című folyóiratot,¹² amelynek egyik alapítója is volt egyben (MADARAS 1970: 87; BLÜMEL 2009: 48; BOTOS 1993: 68–69). Különösen ez utóbbi hozzájárult, hogy a munkáskérdés benne legyen a köztudatban, és szellemileg előkészítette az 1880-as évek munkavédelmi törvényeit Ausztriában (BLÜMEL 2009: 51).

Vogelsang 1850-ben az akkor még berlini prépostként szolgáló Ketteler hatására tért át az evangélikusról a katolikus hitre és kezdett el a szociális kérdéssel foglalkozni (BLÜMEL 2009: 48; TÓTH 2021). Ő dolgozta ki az ún. hivatásrendi elméletet. Az volt a meggyőződése, hogy azonos foglalkozási ágon belül közös testületekbe kellene szerveződniük a munkásoknak és a munkaadóknak, így könnyebb lenne érdekeiket összehangolni. Amellett állt ki, hogy a munkásokat biztosítani kell öregség és betegség esetére, továbbá a piaci és áregyeztetések révén szerette volna korlátozni a szabad versenyt. Bécsben találkozott René de La Tour du Pin márkival, aki katonai attaséként működött ott 1877-től 1881-ig, és éppen az ő egyik művéből ismerkedett meg a korporatív elvekkkel, valamint Karl von Löwenstein herceggel, aki a német katolikus nagygyűlések szervezője (ezekről bővebben lásd: CSIBI 2018: 88–91) és a Centrumpárt tagja volt, s közösen tanulmányozták a munkáskérdést (CZIRÁKI 1981: 382; HUBER 2003; TÓTH 2021).

La Tour du Pin úgy látta, hogy a kapitalizmus a többség kihasználása néhány ember javára, a munkakínálat és -kereslet törvényét barbárnak minősítette.

¹⁰ Vö. XIII. Leó pápa 1878.

¹¹ A lap 1874. január 1-től *Das Recht* néven jelent meg.

¹² A folyóirat később a *Monatsschrift für christliche Sozialreform* nevet vette fel.

Véleménye szerint nemcsak annyi bér illeti meg a dolgozót, ami arra elegendő, hogy éhen ne haljon, hanem annyi, amennyiből művelődni is tud. A Vogelsang nyomán megismert korporációs rendszer mellett érvelt, amelyben a korporáció szabná meg a munka feltételeit, irányítaná a részesedést, a munkásfelvételt és a szabadságolást, illetve biztosítóintézeteket és iskolákat tartana fenn (CZIRÁKI 1981: 382–383). Löwenstein hasonló elveket vallott: csehországi birtokán hozták létre 1883-ban a katolikus délnémet és osztrák szociálpolitikusoknak a társadalmi kérdés tanulmányozására szolgáló külön szervezetét (Freie Vereinigung katholischer Sozialpolitiker) (ADRIÁNYI 1995: 171; CHENAUX 1997: 256). Mind La Tour du Pin, mind Löwenstein az 1884-ben megalakuló Fribourg-i Unió alapító tagja, előbbi egyben ügyvezető főtitkára is lett (CZIRÁKI 1981: 382–383; TÓTH 2021).

3. A Fribourg-i Unió

A szálak tehát e nemzetközi katolikus egyesületben értek össze, ez jelentette a *Rerum novarum* egyik közvetlen előzményét. Létrehozását 1884. október 18-án határozta el Mermillod fribourg-i szalonjában és jelenlétében Löwenstein herceg, Kuefstein gróf, La Tour du Pin márkai és Louis Milcent. Innen származik a szervezet széles körben elterjedt és használt neve, a Fribourg-i Unió, míg a teljes neve Katolikus Gazdaság- és Társadalomkutató Egyesület volt (BOTOS 1993: 71; TÓTH 2021). Tagjainak száma változóan alakult: 1885. december 31-én 33, 1890-ben 57, majd 1891-ben 60 főt számlált a közösség. Közülük körülbelül tizenöten voltak rendszeresen jelen Fribourg-ban, leginkább olyanok, akik már 1884 előttről ismerték egymást, és évek óta tevékeny szerepet vállaltak a katolikus társadalmi mozgalomban (ORTELLI 2017: 25–26). A tágabb közösség 1885-től 1891-ig Európa minden szegletéből évente összegyűlt tanácskozni, 1889-et kivéve, amikor Normand J. Paulhus feltételezése szerint azért maradt el a találkozó, mert La Tour du Pin és az aktív francia tagokat lekötötte a francia forradalom centenáriumának ünneplése. Az éves gyűléseken a tagok a tomizmus szellemében tanulmányozták a tulajdon, a társadalom és a munka természetét, és célul tűzték ki az ezeket az elveket megtestesítő, a munkások helyzetét javító törvényhozás előmozdítását (PAULHUS 1980: 71; TÓTH 2021).

Az egyesület szerepét a *Rerum novarum* megszületésében egyes történeti munkák eltúlozzák, míg mások úgy vélik, hogy a szervezet nem gyakorolt jelentős hatást a pápai enciklikára, hiszen az nem vette át a *Liberatore* által felvázolt

korporatív elképzelést, sem az integrista álláspontot.¹³ Az értékelésnél ugyanakkor figyelembe kell vennünk azt is, hogy a Fribourg-i Unió önmagában sem volt homogén társulat: a paternalizmus, a korporativizmus és szociálrealista nézetek képviselőit tömörítette, sőt az egyes irányzatokon belül is különböző elképzelések nyilvánultak meg (lásd: BOTOS 1993: 74–75; TÖRÖK 2013). Ehhez hozzájárult a többféle földrajzi fókusz – Ortelli szerint a három legfontosabb: a római, a francia, valamint az osztrák és német –, illetve az ezekben gyökerező eltérő kiindulópontok, hagyományok (sokkal bővebben lásd: ORTELLI 2017: 24–36). Most mindössze egy-két gondolatot emelek ki, amely a *Rerum novarum*-ban is feltűnt.

1886-ban az igazságos bér és az állami intervenció állt a fribourg-i megbeszélés középpontjában. A liberális felfogás szerint a munka pusztán szerződés volt: a munkás bére adta idejét, erejét, és ennek arányában kapta fizetését, a munkaadó bármely más kötelezettsége a munkavállaló iránt pedig csak a szeretet erényéből fakadt. A Fribourg-i Unió tagjai azonban ezt másképp gondolták. A keresztényszocialista álláspontot a jezsuita Augustin Lehmkuhl atya foglalta össze. E szerint a munka nem pusztán árucikk, hanem a dolgozó személyes cselekedete, amellyel erkölcsi jogot szerez arra, hogy megfelelő megélhetést biztosítson a maga és a családja számára, a fizetés pedig az elvégzett munka ellentételezése. Az volt a meggyőződése, hogy a minimumbért közvetlenül az emberi munka általános értéke szerint kell meghatározni, másodsorban elégségesnek kell lennie a dolgozó saját és családja fenntartására (PAULHUS 1980: 73–74; TÓTH 2021).

Hasonló gondolatok fogalmazódtak meg a *Rerum novarum*-ban is: „Amikor ugyanis [a munkás] erejét és szorgalmát másvalakinek a rendelkezésére bocsátja, ezt azzal a céllal teszi, hogy a létfenntartásához szükséges eszközöket megszerze, s a végzett munkáért teljes jogot nyer nemcsak arra, hogy bérét követelje, hanem arra is, hogy azt tetszése szerint befektesse” (XIII. Leó pápa 1891: 4). „[A] kenyérkereső munka a keresztény bölcsélet fényében nem lealázó, hanem felemelő, mert az emberi élet fenntartásának tisztességes eszköze; ellenben rút és embertelen dolog az embereket a haszonszerzés pusztá eszközeiként használni fel s őket többre nem becsülni, mint amennyit nyers munkaerejük ér” (XIII. Leó pápa 1891: 17).

¹³ Vö. BOTOS 1993: 72–73; BEDOUELLE 1997: 253–254.

A Fribourg-i Unió 1887. október 8-ai összejövetelén az állami beavatkozás kérdéséről tárgyaltak: fordulhat-e a közhatalomhoz a munkavállaló segítségért, ha nem tudja érvényesíteni a minimumbér iránti igényét a munkaadóval szemben. A jelen lévő 26 tag Lehmkühl álláspontját osztotta: úgy gondolták, hogy a közvetlen intervenciótól az államnak általában tartózkodnia kell, azonban közbe kell lépnie, ha a munkaszerződésük nem biztosítja a létminimumot a munkások számára. A visszaéléseknek gátat kell szabnia, a magánvállalkozásokat össze kell hangolnia a közjával, valamint elő kell segítenie a vagyon méltányos és igazságos elosztását. Összességében tehát a liberálisok elképzelésénél – akik úgy vélték, hogy a közhatalom beavatkozása gyengítené a munkás saját sorsának jobbítására irányuló törekvését – nagyobb teret engedtek az állami intervenciónak, azonban a szocialisták elgondolásánál kisebbet, hangsúlyozva a szubszidiaritás elvét és a beavatkozás korlátozott voltát (KISS 2016; PAULHUS 1980: 74; TÓTH 2021). A *Rerum novarum*-ban a következőképpen jelenik meg ez a kérdés:

„Az állam irányítóinak mindenekelőtt általában és egységesen a törvények és intézmények olyan teljes rendszerén kell munkálkodniuk, amelynek eredményeképpen már magából az állam rendszeréből és irányításából mintegy automatikusan adódik a közösség és az egyének jóléte. A kormányzati bölcsességnek ugyanis ez a feladata, az államvezetőknek ez a sajátlagos kötelessége. [...] az államnak törvényes kötelessége a közjó előmozdítása. És minél nagyobb jólétet eredményez ez az általánosságban meglévő kormányzati bölcsesség, annál kevésbé szükséges a munkások jólétét külön, más utakon keresni” (XIII. Leó pápa 1891: 26).

„[A]z állam nem nyelheti el a polgárt, sem a családot; mindkettőt méltányos cselekvési szabadság illeti meg addig a határig, amíg a közérdek vagy az egyének joga sérelmet nem szenved; az államnak mindazonáltal nem kevésbé kell védelmeznie a közösséget és annak tagjait. [...] Ha tehát akár a közjót, akár egyes csoportok érdekeit kár éri vagy fenyegeti, s az másként el nem hárítható, vagy nem kezelhető, az állami tekintélynek kell közbelépnie” (XIII. Leó pápa 1891: 28).

1887-ben a magántulajdon kérdése is, amelyben szintén jelentősen eltért a liberálisok és a szocialisták véleménye, a Fribourg-i Unió ágendájára került. Az egyesület köztes álláspontot foglalt el: úgy vélte, hogy minden embert megillet a magántulajdon birtoklása, de ez alá van rendelve a közjónak, a társadalom javának, hiszen minden egyénnek alapvető joga a megélhetés, a társadalomnak pedig joga és kötelessége, hogy a családok és az ország lakosai számára a szokásos tulajdoni feltételeket biztosítsa (PAULHUS 1980: 74–75; TÓTH 2021). A magántulajdon természetét három évvel később a *Rerum novarum* is taglalta, a következőképpen: